

УДК 657.922

Свірідова Т. В.

РОЗВИТОК ЕКОЛОГІЧНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ

В останній час особливо актуальною постає проблема входження України в світове співтовариство у якості її повноправного партнера. В умовах економічної кризи на перший план висувуються проблеми глобального економічного характеру. Екологічні проблеми відходять на другий план, хоча вони мають значний негативний вплив на показники функціонування економічних суб'єктів.

Недосконала система господарювання України десятиріччями формувалась без урахування потреб населення та екологічних можливостей її конкретних територій.

Проблеми формування та реалізації екологічної політики розглядалися багатьма вченими, серед яких Е. В. Гиросов, Дейлі Г., В. О. Шевчук, З. В. Герасимчук, Б. Данилишин, О. Веклич, Мельник Л. Г., В. М. Кислий, І. М. Синякевич та інші [1–4]. Розробляються концепції і стратегії, реалізуються конкретні програми, виникають ініціативи та проекти в галузі охорони навколишнього природного середовища. Над цим питанням працюють державні та громадські діячі регіонів і держав, науки і бізнесу, різних груп населення.

Метою статті є вивчення впливу економіки на екологічний стан країни та світу, а також визначення напрямків екологічної спрямованості функціонування підприємств.

Надмірно високі темпи економічного розвитку техногенного типу на основі виснажуваних принципів природокористування призвели до виникнення цілої низки екологічних проблем, які включають негативні зміни клімату, деградацію земель, порушення кругообігу та дефіциту води, втрату біорозмаїття та інші, які в тій чи іншій мірі охопили усі регіони.

Загострення екологічною ситуації стає особливо відчутно в умовах кризисних явищ в економіці, що й спостерігається в економіці України.

Кризисний стан навколишнього природного середовища стає одним з вирішальних факторів соціально-економічного розвитку. Як відмічає проф. Е. В. Гиросов, «зростаючий вплив суспільства на природне середовище призводить до зростання впливу зміненої людиною природи на розвиток самого суспільства. В сучасних умовах в набагато більшій мірі, чим раніше, проявляється залежність суспільства від стану природного середовища» [1].

Екологічна криза є критичний стан взаємовідносин суспільства з природою, яка характеризується невідповідністю розвитку виробничих сил та виробничих відносин окремого способу виробництва ресурсно-екологічним можливостям навколишнього середовища. Тому теоретично і практично необхідно підходити до вирішення екологічних та економічних проблем одночасно та взаємно.

В Україні гострота та глибина прояву обох кризисних явищ значно посилені тим, що вони відбуваються одночасно.

Україна є країною Європи з постійно зростаючими показниками техногенного навантаження на навколишнє природне середовище (табл. 1).

Дані свідчать про незначне поліпшення ситуації з техногенним навантаженням на навколишнє природне середовище, проте екологічна ситуація у природному доквіллі, як життєво важливому середовищі для існування людини, все ще залишається досить складною. В період з 2000 до 2007 року спостерігається постійний ріст усіх показників впливу на навколишнє природне середовище, а саме на 25 % у порівнянні з 2000 роком зросли об'єми викидів забруднюючих речовин, на 16,3 % зросли скиди забруднених зворотних вод у поверхневі водні об'єкти. Протягом періоду, що аналізується, спостерігається скорочення утворення відходів I–III класів небезпеки, але у місцях видалення відходів зберігається 21,0 млн т цих відходів. Одночасно з цим спостерігається постійний ріст об'ємів внутрішнього валового продукту, що свідчить тісний взаємозв'язок цих показників.

Таблиця 1

Показники впливу на навколишнє природне середовище (по Україні в цілому)*

Показник	Роки				
	2000	2005	2006	2007	2008
Внутрішній валовий продукт, млн грн	170070	441452	544153	720731	949864
Витрати на охорону навколишнього природного середовища, млн грн	3224,3	7089,2	7366,6	9691	12176
Викиди забруднюючих речовин, тис. т	5908,6	6615,6	7027,6	7380	7210,3
Скиди, млн м ³	3313	3444	3891	3854	2728
Утворення відходів, тис. т	2613,2	2411,8	2370,9	2585,2	2301,2

* Дані Державного комітету статистики України.

Незначним чином змінилась ситуація у 2008 році: спостерігається зменшення викидів на 2,3 % у порівнянні з попереднім роком, скидів – на 29,22 %, утворення відходів – на 10,99 %.

Позитивною також є тенденція до постійного збільшення витрат на охорону навколишнього природного середовища, які у порівнянні з 2000 роком виросли майже в 4 рази.

Розглядаючи динаміку наведених показників можна зробити висновок, що в Україні має місце еколого-економічна криза, яка руйнує традиційну систему життєзабезпечення нації та є однією з головних причин деградації українського суспільства. Так, відповідно до індексу екологічних досягнень (Environmental Performance Index), який був прийнятий на Всесвітньому економічному форумі в Давосі, Україна в 2008 році посіла 75 місце з 149 країн.

Таким чином, назріла необхідність в розробці економічно ефективних механізмів природокористування та удосконалення екологічної політики держави. Комплексне вирішення екологічних проблем на макрорівні можливо лише при проведенні політики, направленої на досягнення сталого розвитку України.

Спроби знайти шляхи подолання кризи, окреслити траєкторію розвитку людства призвели до створення при ООН Міжнародної комісії з навколишнього середовища і розвитку. Концепція сталого розвитку введена в загальну дискусію у 1987 р. доповіддю «Наше спільне майбутнє». Більш широке розповсюдження дана концепція отримала після Конференції ООН з навколишнього середовища та розвитку, яка відбулась в Ріо-де-Жанейро в 1992 р. Результатом Конференції стало прийняття «Декларації про сталий розвиток». Ця декларація була підписана 179 державами, в тому числі й Україною [5].

Зараз в літературі мається більш ніж 60 визначень сталого розвитку. Найбільш розповсюдженим є визначення, яке було представлено в докладі голови Міжнародної комісії з навколишнього середовища та розвитку Г. Х. Брундландом: «Сталий розвиток – це такий розвиток, який задовольняє потреби цього часу, але не ставить під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби. Воно включає два ключових поняття:

– поняття потреб, зокрема потреб, які необхідні для існування бідніших верств населення, які повинні бути предметом першорядного пріоритету;

– поняття обмежень, які обумовлені станом технологій та організації суспільства, які накладаються на здатність навколишнього середовища задовольняти теперішні та майбутні потреби».

Це визначення сталого розвитку можна розглядати скрізь призму економічних відношень поколінь: усередині сучасного покоління (соціальний аспект) та між поколіннями (еколого-економічний аспект).

Центральне місце в визначенні стійкого розвитку займає проблема врахування довгострокових екологічних наслідків економічних рішень, які приймаються сьогодні.

Необхідна мінімізація негативних екологічних наслідків, майбутніх екстерналій для наступних поколінь. Тим самим проблема екологічних обмежень, компромісу між поточний та майбутнім споживанням може стати основою при розробці соціально-економічної стратегії розвитку на довгу перспективу для будь-якої країни.

Як показує історія людства, радикальні економічні зміни останніх років, проекти та заходи, які здійснюються у відповідності до природних закономірностей, на довгому часовому інтервалі виявляються економічно ефективними. Та навпаки, економічні проекти, які приносять швидку та значну вигоду, але які здійснюються без урахування довгострокових екологічних наслідків, екстерналій, у перспективі найчастіше виявляються збитковими.

Тим самим для довгого проміжку часу дуже часто є вірним простий принцип «що екологічно, то економічно».

Для більш детального аналізу стійкого розвитку використовуються терміни слабкої стійкості та сильної стійкості. В табл. 2 наведені основні концепції еколого-економічного розвитку та відповідно погляди прихильників слабкої та сильної стійкості та техногенного типу розвитку.

Таблиця 2

Концепції еколого-економічного розвитку

Позиція	Техногенний	Стійкість	
		слабка	сильна
Ступінь екологічності економіки	Природоемна економіка, необмежений вільний ринок	Еколого-сбалансована економіка. «Зелені» ринки, які регулюються інструментами економічного стимулювання (наприклад, плата за забруднення)	Максимально екологосбалансована «зелена» економіка, яка жорстко регулюється для мінімізації вилучення ресурсів
Стратегія управління	Позиція на експлуатацію ресурсів, орієнтація на ріст. В основному економічні цілі, максимізація економічного зросту (максимізація ВВП, ВНД). Базується на аксіоматиці, що необмежений вільний ринок в сполученні з технічним прогресом забезпечить нескінченну заміну можливостей з подолання всіх ресурсних та екологічних обмежень	Позиція охорони ресурсів та «управління». Модифікований економічний зріст (пристосований для «зеленого» виміру ВВП, ВНД). Поділяється можливість, але відкидається безмежність заміни природних ресурсів. Правило постійного капіталу. Деякі зміни пропорцій та масштабів економіки	Позиція на максимальне збереження ресурсів. стабілізація або зменшення розмірів економіки та численності населення. Імператив обмеження масштабів
Етика	Підтримка традиційних етичних резонів: пріоритет прав та інтересів людських індивідумів, які живуть; інструментальність цінність (яка визнана людьми) природи. максимізація споживання	Розширення етичних резонів: мотив «турботи про інших» – рівність усереднені та між поколіннями. інструментальні цінність природи. Зміна споживчої поведінки	Подальше розширення етичних резонів: інтереси колективу вищі індивідуальних; первісна цінність екосистеми та побічна (вторинна) цінність компонентних функцій та послуг. Жорстке обмеження споживання

Виділені три позиції: ступінь екологічності економіки, стратегія управління, етика (кореспондує з інституціональною складовою).

Прихильники сильної стійкості займають жорстку позицію, часто «антиекономічну» позицію по багатьом питанням економічного розвитку: стабілізація або зменшення масштабів економіки, пріоритет прямого регулювання, жорстке обмеження споживання та ін. Прихильники слабкої стійкості віддають перевагу модифікованому економічному зросту з урахуванням екологічного, «зеленого» виміру економічних показників, різноманітне використання еколого-економічних інструментів, зміна споживчої поведінки та ін.

При усіх розходженнях цих позицій вони протистоять техногенній концепції розвитку, яка базується на необмеженому розвитку вільного ринку, орієнтації на виключно економічний ріст, експлуатацію природних ресурсів, на вірі в нескінченні можливості науково-технічного прогресу, максимізації споживання та ін.

Ефективним інтегральним показником стійкого розвитку може стати показник «реальних (істинних) заощаджень» (genuine savings або Adjusted Net Saving). Цей показник запропоновано та розраховано для країн світу спеціалістами Всесвітнього Банку. Реальні (істинні) заощадження – це реальна швидкість накопичення національних заощаджень після належного врахування виснаження природних ресурсів та збитків від забруднення навколишнього середовища. Це показник є результатом корегування валових внутрішніх заощаджень, тобто валового накопичення. У порівнянні с традиційними макроекономічними показниками оцінки реальних заощаджень включають більш ширше врахування природних ресурсів, поліпшені дані та методи розрахунків та значне посилення використання врахування людських ресурсів.

Значення вимірювання реальних заощаджень політики стійкого розвитку досить чітко: постійно негативні темпи реальних заощаджень показують формування антистійкого типу розвитку та повинні неминуче призвести до погіршення добробуту. Для політичних діячів зв'язок стійкого розвитку з темпами реальних заощаджень означає, що існує багато можливих способів впливу для посилення стійкості, починаючи з макроекономічних та закінчуючи чисто екологічними заходами.

Проведені розрахунки по країнам показали розбіжність традиційних економічних показників та екологічно скорегованих (табл. 3).

Таблиця 3

Показники валових національних заощаджень та реальних заощаджень
в окремих країнах (в % до ВНД)*

Країна	Валові національні заощадження (GNS)	Реальні заощадження (genuine savings)
Австралія	21,90	2,48
Австрія	25,75	16,46
Білорусь	26,39	17,19
Канада	23,70	5,56
Китай	53,83	36,58
Естонія	25,70	-20,86
Японія	27,29	16,33
Молдова	20,33	14,02
Польща	18,83	8,18
Португалія	12,66	0,53
Румунія	12,96	-1,15
Росія	30,72	-13,50
Україна	23,18	4,56
Великобританія	14,17	6,93
США	14,07	4,45

* За даними Всесвітнього Банку «ANS 2006 by countries».

Як бачимо, в деяких країнах при позитивному значенні валових національних заощаджень, реальні заощадження мають негативне значення, що свідчить про «анти стійкий» розвиток. Розвинені країни, багато країн, що розвиваються, та країни з перехідною економікою мають позитивну величину реальних заощаджень.

У відповідності до рекомендацій конференції РІО кожна країна повинна розробити власну концепцію, а до 2002 року ще й стратегію екорозвитку. Перехід до сталого розвитку світового суспільства припускає відновлення екосистем до рівня, що гарантує стабільність навколишнього середовища в усіх країнах світу [6].

Велика праця з розробки концепції переходу до сталого розвитку проводиться в Україні. У 1997 році була створена Національна комісія сталого розвитку України при Кабінеті Міністрів України. З 2003 року розробкою рекомендацій з переходу України до сталого розвитку займається Національна рада зі сталого розвитку України. В 2007 році Національна рада зі сталого розвитку України указом Президента була ліквідована і з 2009 року Постановою Кабінету Міністрів України створена Національна рада із сталого розвитку України, яка працює й досі [7–8].

Національна рада із сталого розвитку України є постійним консультативно-дорадчим органом при Кабінеті Міністрів України, утвореним з метою сприяння органам виконавчої влади в діяльності, що пов'язана із забезпеченням сталого розвитку національної економіки [9–10]. Основними завданнями Ради є:

- оцінка стану реалізації державної політики щодо створення економічних, соціальних та екологічних передумов для сталого розвитку;
- аналіз інформації про хід виконання заходів і стан фінансування науково-практичних робіт, спрямованих на забезпечення сталого розвитку;
- підготовка пропозицій, висновків і рекомендацій до проектів нормативно-правових актів, державних науково-технічних програм, інших документів з питань сталого розвитку та визначення пріоритетів піднесення національної економіки, охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання та відтворення природних ресурсів, а також міжнародного співробітництва у цій сфері;
- розгляд пропозицій щодо забезпечення виконання рішень та рекомендацій Комісії сталого розвитку Економічної та соціальної ради ООН [11].

За цей час був запропонований проект Закону України «Про концепцію переходу України до сталого розвитку», який так і не був прийнятий. На сьогоднішній день основними документами, які регулюють політику у відношенні переходу України до сталого розвитку є:

- комплексна програма реалізації на національному рівні рішень, прийнятих на Всесвітньому саміті зі сталого розвитку, на 2003–2015 роки. Програма визначає стратегію і шляхи розв'язання глобальних та загальносуспільних проблем в Україні з метою забезпечення сталого розвитку, а отже, є важливою складовою державної політики, орієнтованої на забезпечення економічного зростання, соціального розвитку, створення безпечних умов для життя людини та відтворення навколишнього природного середовища [12].
- концепція сталого розвитку населених пунктів. Концепція є основою для розроблення відповідних нормативно-правових актів і програм соціально-економічного розвитку населених пунктів, забезпечення скоординованої діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування з розв'язання практичних завдань на державному, регіональному і місцевому рівні [13].

Прогресуюче збільшення дефіцитності природних, матеріальних, фінансових та інших ресурсів, поглиблення екологічної кризи і складність економічної ситуації більшості регіонів України створюють об'єктивну необхідність для практичної реалізації принципів сталого розвитку. Водночас, різноманіття та значні відмінності як соціально-економічних, так і природних характеристик територіальних утворень ускладнюють розробку єдиної стратегії досягнення сталого розвитку для країни в цілому. Ця обставина обумовлює доцільність поетапного досягнення стану «сталості» держави шляхом розробки та впровадження локальних і регіональних стратегій сталого розвитку, здатних врахувати сукупність характеристик для даного територіального утворення особливостей залежно від ступеня їх стратегічної важливості.

Для розробки і впровадження стратегії сталого розвитку на регіональному рівні представляється доцільним встановити сутність й особливості дефініцій «регіональна стратегія

сталого розвитку». Під «регіональної стратегією сталого розвитку» слід розуміти комплекс довготривалих завдань і цілей функціонування, практичних дій, що враховують характерні особливості конкретної адміністративно-територіальної одиниці, і методів контролю за наближення до збалансованого соціального, економічного і екологічного розвитку регіону, що не порушує меж регенеративної здатності навколишнього природного середовища.

ВИСНОВКИ

Здійснення екологічно-орієнтованої економічної реформи дозволить нормалізувати екологічну ситуацію, тоді як зневага екологічними імперативами в економічній політиці неминує будуть прискорювати темпи деградації природного середовища, а отже – і процеси подальшого руйнування національних продуктивних сил.

В основу будь-яких антикризових та стабілізаційних програм слід закласти концепцію органічного поєднання еколого-економічних проблем. Тобто, до всіх ланок державного механізму та в систему управлінських структур треба включити саме екологічні імперативи.

Перелік основних напрямків реформування економіки України обов'язково повинен бути доповнений екологізацією. Її слід розглядати в якості такого елемента формування та становлення базису суспільного виробництва, який не тільки сприятиме виходу країни з системної еколого-економічної кризи, але й закладе надійні, міцні основи для прогресу національного господарства в майбутньому.

Базисом соціально-економічного розвитку країни є суспільне виробництво, основу якого складають економічні процеси, пов'язані з виробництвом та споживанням товарів і послуг. Тому можна стверджувати, що формування стійкого розвитку і забезпечення національної екологічної безпеки в будь-якій країні неможливе без екологізації суспільного виробництва.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Екологія и экономика природопользования : учебник для вузов / Гирус Э. В., Бобылев С. Н. и др.; под ред. проф. Э. В. Гирусова. – М. : ЮНИТИ, 2000. – 455 с.*
2. Дейлі Г. *Поза зростанням: економічна теорія сталого розвитку / Г. Дейлі. – К. : Інтелсфера, 2002. – 298 с.*
3. Шевчук В. О. *Національна модель сталого розвитку у контексті глобального призначення України / В. О. Шевчук // Екологізація економіки та освіти як чинник сталого розвитку суспільства : наук. вісник НЛТУУ. – Львів : НЛТУ України, 2005. – Вип. 15.6. – С. 49–59.*
4. *Глобализация и устойчивое развитие / Забелин С., Кортеж Д., Медоуз Д. и др. // Социально-экологический союз. – М. : Прогресс, 1998. – С. 22–25.*
5. *Наше общее будущее : доклад международной комиссии ООН по окружающей среде и развитию. – Нью-Йорк: ООН, 1987. – 411 с.*
6. *Рио-де-жанейрская декларация по окружающей среде и развитию [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.un.org/russian/document/declarat>.*
7. *Положення про Національну комісію сталого розвитку України при Кабінеті Міністрів України, затв. Кабінетом Міністрів України від 30 грудня 1997 р. № 1491 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.kiev.ua>.*
8. *Положення про Національну раду зі сталого розвитку України, затв. Наказом Президента України від 3 травня 2003 р. №388/2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.kiev.ua>.*
9. *Указ Президента України «Про ліквідацію деяких консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів» від 19 лютого 2007 р. № 118/2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.kiev.ua>.*
10. *Положення про Національну раду із сталого розвитку України, затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2009 р. № 997 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.kiev.ua>.*
11. *Информационное агентство «Новости Америки» – новости США и вокруг США [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.americaru.com/news/117888>.*
12. *Комплексна програма реалізації на національному рівні рішень, прийнятих на Всесвітньому саміті зі сталого розвитку, на 2003–2015 роки, затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2003 р. №634 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.kiev.ua>.*
13. *Концепція сталого розвитку населених пунктів, схвалена постановою Кабінету Міністрів України від 24 грудня 1999 р. № 1359-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.kiev.ua>.*